

SVĚT A VĚDA U LUDWIGA VON MISESE Esej o misesovské metafyzice

PETR ŠPECIÁN, Katedra filosofie, Národohospodářská fakulta VŠE, Praha, ČR

ŠPECIÁN, P.: World and Science by Ludwig von Mises: On Misesian Metaphysics
FILOZOFIA 67, 2012, No 4. p. 335

The paper deals with von Mises' metaphysics and argues that his methodological dualism concerns only his epistemology. The framework of Mises' ontology is materialistic monism. Although Mises strongly criticizes materialism, his critique does not concern metaphysical ontological materialism as long as it does not try to eliminate the specific method of the social sciences. In this sense Mises' metaphysics is fully naturalistic – it does not include any “spiritual” agents and postulates a world consisting exclusively of elementary physical particles. The study illustrates this point on Mises' determinism and his rejection of the free will as well as on his Darwinian account of the evolution of human mind. The specific method of the social sciences which makes use of the category of finality serves merely as an efficient heuristics and is based on a pragmatic view of science. It allows us to describe the irreducible complexity of social phenomena that cannot (at least not yet) be grasped by the physicalist vocabulary alone. Thus the argument of complexity is seen as a cornerstone of Misesian methodological dualism.

Keywords: Ludwig von Mises – Methodological dualism – Ontological monism – Metaphysics

Ludwig von Mises je v první řadě ekonomický myslitel, který systematizoval a dále rozvinul učení Rakouské ekonomické školy. Ve své práci tak navazuje především na učení Karla Mengera, Friedricha Wiesera a Eugena von Böhm-Bawerka.¹ Šíře Misesova záběru ovšem často ekonomii překračuje a dostává se na půdu obecných filosofických otázek. Dochází k tomu zejména proto, že Mises se snaží nejen dále rozvíjet samotnou ekonomickou vědu, ale jde mu rovněž o její spolehlivé metodologické založení a obhajobu specifického charakteru společenských věd oproti vědám přírodním. Takový podnik není možný jen na půdě ekonomie, protože věda sama nemá žádné prostředky ke své vlastní filosofické legitimizaci.

V okamžiku, kdy nějaký myslitel vstoupí do oblasti metodologických a obecně filosofických úvah, ukáže se mu především nutnost popsat, jaký vztah má věda ke světu a k naší každodenní zkušenosti o něm. Takový úkol není jednoduchý – vyžaduje zaujmout nějaké stanovisko k základním filosofickým otázkám, které se týkají nejen poznání a poznatel-

¹ Pro historický a především metodologicko-filosofický kontext viz např. White [23] nebo Rothbard [19].

nosti (epistemologie), ale i způsobu bytí toho, co má být poznáváno (ontologie). To nemusí nutně obnášet (a také zpravidla neobnáší), že by metodolog vědy podstupoval pouť k podstatě bytí jako třeba Heidegger, patrně však pro něho vyvstane nutnost udělat si jasno v otázce ontologického monismu či dualismu, realismu či idealismu atp. Při snaze říci, co je věda, která usiluje o poznání světa, a jak by její úsilí mělo vypadat, je tedy nutné poskytnout i odpověď na to, jaký je svět sám. Protože na křehkém ledu metafyzických spekulací je třeba se pohybovat s náležitou opatrností, je možné se této nutnosti částečně vyhnout, pokud budeme důsledně hovořit pouze o předpokladech, ze kterých je „rozumné“ při popisu světa vycházet.² Tímto způsobem postupuje i Mises, jak se pokusíme ukázat. Účelem této eseje je rekonstruovat a analyzovat pojetí světa, který se skrývá v pozadí jeho úvah, a ukázat souvislost tohoto pojetí s metodami, které Mises doporučuje ke zkoumání jeho různých regionů.

* * *

Skepticismus ohledně aktuálních možností vědy, ale i pragmatický ohled, vedou Misesa k nekompromisní obhajobě metodologického (resp. epistemologického) dualismu, jenž má zaručit metodologickou autonomii věd o lidském jednání (což je synonymum společenských věd),³ mezi které patří i ekonomie. Mises se snaží držet střední půdu mezi pozitivistickou negací podstaty společenskovedního zkoumání, kterou spatřuje ve výkladu lidského jednání jako účelové činnosti, a historickým relativismem, který je v jeho spisech reprezentován radikálními doktrínami polylogismu, ale i umírněným historicismem Maxe Webera. Pozitivismus podle Misesa neumožňuje vědecky uchopit lidské jednání, protože se snaží vyloučit myšlení v intencích prostředků a cílů. Jeho úsilí o vyřazení teleologie (kategorie finality) z vědeckého zkoumání, pokud by došlo úspěchu, povede při současném stavu poznání pouze k negaci společenskovední sféry bez pozitivního přínosu. Historicismus naopak podlamuje spolehlivost a přesvědčivost vědeckých poznatků především ve sféře ekonomie. Zákonitosti odhalené ekonomy mohou být na jeho základě brány jako pouhé pravidelnosti, jejichž výskyt je historický a tedy podmíněný konkrétními okolnostmi, které se nemusejí již nikdy opakovat – lépe řečeno: se změnou okolností se mohou změnit i pravidelnosti.⁴

O co jde Misesovi především, je udržení nezpochybnitelného statusu základních ekonomických zákonitostí. Jde dokonce tak daleko, že mu pro ně nestačí dosáhnout stejné platnosti, kterou mají empiricky odvozené přírodní zákony, jak se domnívají někteří interpreti⁵ – ty představují totiž pouze hypotetická zobecnění, která vždy podléhají teoretické možnosti vyvrácení, kdežto Mises usiluje v rámci praxeologie, obecné apriorní vědy

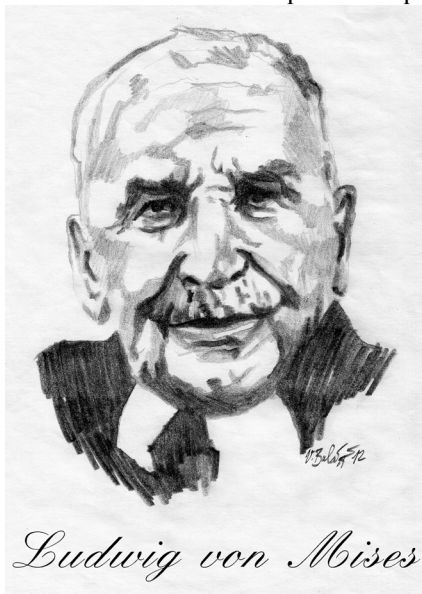
² Povaha této „rozumnosti“ je předmětem mnoha debat, do kterých zde však nebudeme pokud možno zacházet. Z dnes již klasických polemik viz např. Kuhn [8], Feyerabend [4], nebo McCloskey [9].

³ Zdůvodnění tohoto netradičního označení viz ([13], 9).

⁴ Lze samozřejmě diskutovat o tom, nakolik adekvátní je Misesovo pojetí pozitivismu, behaviorismu, historicismu a dalších směrů, které představuje jako největší nepřátele poznání a někdy i civilizace jako takové (např. [13], 133), ale na tomto místě se omezíme pouze na reprodukci Misesových názorů.

⁵ Srov. Zwirn [24].

o lidském jednání, o platnost zcela nehistorickou, nevyvratitelnou, tautologickou, aniž by se však chtěl vzdát možnosti vypovídat o reálném světě.⁶ Nároky pozitivismu i historicismu jsou pro něho především útokem proti ekonomii: pozitivismus se podle Misesa pojí s inženýrským myšlením „plánovačů“,⁷ kteří nemožnost řízeného laboratorního experimentu v oblasti společenských věd rádi nahradí reálným sociálním experimentem; historicismus podle jeho názoru slouží k destrukci základů ekonomického poznání, které stojí v cestě vizím o novém uspořádání společnosti.⁸

V této práci si ukážeme, že přes vážné výhrady namířené proti „panfyzikalismu“ a obhajobu specifického charakteru společenských věd je Misesovi na půdě ontologie nejbližší materialistický monismus, ačkoli se k němu nikde jednoznačně nehlásí. Podle materialistického monismu lze vědomí a jakékoli jiné „duchovní“ (tzn. i společenské) jevy v posledku redukovat na komplexní interakce elementárních částic, i když se nám duchovno v nekritickém každodenním postoji i v některých filosofických koncepcích, jako je nejslavněji karteziánský dualismus, jeví jako substance od hmoty zcela odlišná. Důvody pro Misesovu zdrženlivost v otázce obecných ontologických proklamací lze spatřovat především v tom, že nic podobného není nezbytné pro úkol, který si vytyčil, tedy pro pragmatickou legitimizaci založení ekonomie a dalších věd o lidském jednání.

Mises je značně skeptický vůči metafyzickým spekulacím na vědecké půdě a sám se jim tedy v odborné práci snaží vyhnout, přestože obecně uznává jejich nezbytnost ve světónázorové funkci.

Zatímco ontologický monismus se rovná přesvědčení, že regiony přírodních věd a věd o lidském jednání nejsou rozděleny bytostně nepřekonatelnou propastí mezi odlišnými „podstatami“, epistemologický (metodologický) dualismus je u Misesa skeptickým

⁶ Takové úsilí se samozřejmě potýká s řadou nesnází. Názory na apriorní charakter praxeologie se různí od pozitivního přijetí ([2], [17]) přes výhrady [3], až k odmítnutí [1]. Zde nebudeme otázku apriorismu hlouběji diskutovat, a pokud se k němu přiblížíme, budeme sledovat především linii argumentace vytyčenou Barrym Smithem ([20]; [21]; [22]), která ovšem interpretuje původní misesovské apriori takovým způsobem, že jeho apriorní charakter může snadno upadnout v pochybnost (srov. [14]).

⁷ Srov. ([5], 89 – 95).

⁸ Aniž bych se chtěl uchýlovat k levnému psychologizování, jsem přesvědčen, že je to obava z různých forem kolektivismu prostupující celým Misesovým dílem a její bojovná rétorika, která vyostřuje některé jeho postoje nad obhajitelnou míru a místy i narušuje jím hlásaný postulát hodnotové neutrality. Nalik problematické je u Misesa propojení „čistých“ vědeckých myšlenek a politického liberalismu, lze nahlédnout i u tak sympatického autora, jakým je Rothbard. Viz [18].

konstatováním lidské neschopnosti oba regiony plně integrovat. Podle Misesa je tedy sloučení společenských a přírodních věd teoreticky možné, ale takový projekt momentálně (a možná navždy) přesahuje lidské možnosti. Je tedy třeba věnovat se tomu, co již nyní možné je – Mises je přesvědčen, že i bez přijetí metody přírodních vědy a ideje sjednocené vědy (*unified science*) lze se skutečnou vědeckostí studovat lidské jednání jak do jeho formální stránky (praxeologie včetně teoretické ekonomie), tak i po stránce obsahové (historické vědy včetně empirické ekonomie). Přes všechna silná prohlášení (zejména o apriorismu) se jedná, jak si ukážeme, v základu o postoj pragmatický, který poměřuje vědecké metody jejich účinností v oblasti deskripce i predikce. Misesova argumentace je založena především na skepsi ohledně možnosti zajistit společenským vědám vzhledem ke komplexitě jejich předmětu dostatečně robustní bázi pouze s pomocí empirického zkoumání.

* * *

Projdeme-li Misesovy metodologické spisy, zjistíme, že pro materialismus, především „integrální materialismus“ ([12], 75), nemá nikde dobrého slova, což se samozřejmě zdá svědčit proti výše uvedené hypotéze o jeho monistickém světovém názoru. Podíváme-li se však pozorně, lze si povšimnout, že Mises důsledně nerozlišuje ontologické a epistemologické stanovisko, což konstatuje i Zwirn [24] jako jeden z hlavních důvodů, proč jsou Misesovy spisy považovány za obtížně srozumitelné. Ontologický materialismus (materialismus_o) a epistemologický materialismus (materialismus_e) nejsou v žádném případě totožné.⁹ Zatímco první konstatuje pouze přesvědčení, že celý svět se skládá z jediné, a to hmotné, substance, druhý usiluje (přinejmenším podle Misesa) na tomto základě o odstranění společenských věd coby „duchovně“ (*Geisteswissenschaften*) a nahrazení jejich *idealistické* metodologie pracující s pojmy jako „smysl“, „prostředek“ a „účel“ *materialistickou* metodologií přírodních věd, která zná pouze „příčinu“ a „účinek“. U této diference se na okamžik zastavíme a pokusíme se oba směry jasněji definovat, což nám poslouží jako cenné vodítko při interpretaci Misesových myšlenek:

– Materialismus_o – celý svět se skládá z elementárních částic a (potenciálně) všeho, co lze z těchto elementárních částic sestavit; neexistuje nic, co by se nedalo v konečném důsledku redukovat na interakci elementárních částic.

– Materialismus_e – (a) protože celý svět sestává pouze z elementárních částic (materialismus_o) a elementární částice lze popsat jazykem fyziky, lze celý svět (potenciálně) popsat jazykem fyziky; (b) „mentalistický“ jazyk společenských věd a jejich metoda odvolávající se na kategorii finality, introspekci a rozumění neodpovídá povaze světa a je pouze antropocentrickým zkrácením, které je třeba jako takové v rámci vědy vykořenit.

Jak uvidíme, je Misesův postoj v konfliktu jen s druhým tvrzením a to ještě pouze s částí (b). Jedině je-li materialismus brán v tomto smyslu, může Mises oprávněně lamentovat, že „[z] hlediska tohoto integrálního materialismu, jediné konzistentní materialistic-

⁹ Mises rozlišuje ještě materialismus jako hédonistickou životní filosofii, která znamená (přinejmenším v moralistickém řečnění) odvrát od duchovních hodnot ke hmotným. ([12], 57) Tato forma „materialismu“ je však pro náš výklad nepodstatná a nebudeme na ni nadále brát ohled.

ké doktríny, je třeba obvyklé metody historiků a biografů odmítnout jako idealistický nesmysl“ ([12], 75). V zásadě však existují tři roviny materialismu, které ze sebe nevyplývají s logickou nutností a není třeba je přijmout všechny zároveň. Jasněji řečeno – z přesvědčení, že celý svět sestává v posledku z elementárních částic popsatečných fyzikalistickým jazykem a neobsahuje žádné entity jiného charakteru, nutně nevyplývá přesvědčení, že *jedině* fyzikalistický jazyk je legitimním nástrojem vědeckého popisu.¹⁰ Klíčem k celé otázce je definice „legitimity“, která se může odkazovat k „realističnosti předpokladů“, „predikční schopnosti“ nebo jinému kritériu, jež lze ovšem vždy jen obtížně obhájit jako jediné nutné a správné pro vytvoření „správné“ vědy. Výše citovaný „integrální materialismus“ ve skutečnosti, oproti Misesovu mínění, *není* jedinou konzistentní materialistickou doktrínou, a to nejen v ontologickém, ale ani v epistemologickém smyslu. Budu-li přesvědčen, že fyzikalistický jazyk *potenciálně* umožňuje vyčerpávající popis světa, není to v žádném rozporu se souběžným přesvědčením, podle něhož lze *aktuálně* maximalizovat predikční a/nebo explanační potenci vědeckého uchopení sociální reality s využitím jazyka mentalistického. Misesova bojovná rétorika bohužel na mnoha místech zakrývá, že si je této skutečnosti (přinejmenším nejasně) vědom, což se nyní pokusíme ukázat.

Nejdůležitějším východiskem je pro nás Misesovo pojetí evolučního původu lidské mysli. Logické kategorie, na kterých se zakládá naše vnímání a myšlení, jsou produktem přírodního výběru. Předlidský rozum zakládající se na předlogických kategoriích, stejně jako nadlidský rozum jsou však pro nás podle Misesa nepochopitelné.¹¹ Jediné poznání světa, které je pro člověka možné, je poznání založené na kategoriích mysli, jež lze v krátkém období (jako je například období zaznamenaných lidských dějin) považovat za neměnné. Povšimněme si, že již toto odvolání na krátké období a evoluční nestabilitu logických kategorií je vlastně určitou pragmatickou heuristikou – struktura mysli se sice mění, ale v časovém horizontu, který je pro nás bezprostředně relevantní, nám poslouží mnohem lépe předpokládat její stabilitu a traktovat ji *jako by* byla neměnná, protože tento přístup zkrátka a dobře *funguje*. Ještě důležitější je, že evoluční proces zaručuje afinitu mezi zákonitostmi světa a kategoriemi mysli:

„Stejným způsobem, jakým evoluční proces eliminoval všechny skupiny, jejichž členové (*individuals*) nebyli vzhledem ke specifickým vlastnostem svých těl způsobilí přežít ve zvláštních podmínkách svého prostředí, eliminoval také všechny ty skupiny, jejichž mysli se vyvinuly takovým způsobem, který učinil jejich užití pro řízení chování (*guidance of conduct*) zhoubným“ ([13], 15 – 16).

Tento postoj umožňuje do jisté míry i řešit základní problém apriorismu, se kterým se setkal již Kant [7] ve své transcendentální logice, a to jakým právem lze kategorie lidské mysli aplikovat na svět? Misesovská odpověď se odvolává na funkčnost tohoto postupu: kategorie lidské mysli umožňují úspěšnou orientaci ve světě, zejména ve smyslu

¹⁰ U řady z těchto úvah je nutné uznat inspiraci Quinem [16].

¹¹ Obecně se zdá, že Mises z dnešního pohledu poněkud přeceňuje rozdíl mezi člověkem a zvířetem.

úspěšného jednání;¹² na základě této úspěšnosti byly selektovány působením přírodního výběru, přičemž méně vhodné varianty vedly k zániku svých nositelů. V tomto smyslu je nutné vykládat Misesovo prohlášení, že „[r]ozum a jednání jsou stejnorodé (*congeneric*) a homogenní, dva aspekty stejného fenoménu“ ([13], 42).¹³

Evoluční přístup, který zde Mises zastává, prozrazuje vedle realistického předpokladu, že struktury mysli se přizpůsobují strukturám světa (a nikoli naopak), přesvědčení o redukovatelnosti lidské mysli na materii lidského těla – přesněji na „hardware“ lidského mozku, který prochází evolučním vývojem. To je principiálně neslučitelné s ontologickým dualismem karteziánského stříhu.

Ve prospěch našeho tvrzení o Misesově monistickém materialistickém světónázoru svědčí do značné míry i misesovský determinismus. Mises sice hovoří o determinismu pouze v epistemologickém smyslu, protože vždy zdůrazňuje omezené možnosti lidského poznání dané strukturou naší mysli, ale prostřednictvím teze o stejnorodosti myšlení a jednání je v zásadě převoditelný na princip přítomný v reálném světě, nikoli pouze v lidském myšlení – indeterministický (makro)svět by vyhubil deterministicky myslící tvory. Determinismus vyžadují obě kategorie lidské mysli, které jsou podle Misesa základem našeho poznání – kategorie kauzality a finality. Ani v oblasti lidského jednání, kde nejsme s to odhalit jasnou strukturu kauzálního působení, nepanuje náhoda a indeterminismus, protože to by vylučovalo jakoukoli možnost společenskovedního zkoumání. Indeterminismus se vzpírá logické struktuře lidské mysli: „Logická struktura jeho mysli ukládá člověku determinismus a kategorii kauzality“ ([12], 74). Převod na fyzikální akce a reakce tam, kde je neproveditelný, nahrazuje u Misesa určitý „determinismus myšlenek“. Tak jako jsou hmotné částice determinovány fyzikálními impulzy, je jednání lidských bytostí určováno idejemi.¹⁴ „Lidské volby jsou determinovány idejemi, které člověk přijme“ ([12], 77). Důležité je, že ani jedna z variant determinismu nepřipouští svobodnou vůli v metafyzickém smyslu, což by předpokládalo jakousi na hmotě nezávislou substanci a bylo v rozporu s naší základní tezí.

* * *

Kategorie kauzality a finality je třeba nyní vyložit v kontextu metodologického oddělení přírodních věd a věd o lidském jednání, které Mises zastává. Obě kategorie spadají ve výše nastíněném smyslu vjedno s výkladovými principy poznání světa. Jevy jsou řazeny podle schématu příčina-účinek, nebo prostředek-účel. „Aprioristický determinismus“ ([12], 91), který zde bez výjimky platí, znamená, že výklad jevů probíhá vždy na základě fundamentálních předpokladů pravidelnosti a opakování. I tam, kde lze události pokládat za neopakovatelné, jako na půdě historie, musejí tyto události sestávat z dílčích elementů, které podmínky pravidelnosti a opakování splňují. V opačném případě by se jednalo o jevy neuchopitelné lidským myšlením a jazykem. Přírodní jevy, které lze relativně

¹² Úspěšným jednáním míníme jednání, které s pomocí zvolených prostředků dosahuje vytyčeného cíle – je tedy nejen účelové, ale i účelné.

¹³ Obdobně ([11], 37).

¹⁴ U idejí podobně jako u živých organismů funguje mechanismus mutace a selekce.

snadno izolovat do uzavřených systémů s malou úrovní komplexity (ať už laboratorně, nebo s pomocí abstrakce), můžeme podle Misesa vykládat bez odkazu na jejich časové a místní souvislosti jako jednotlivé případy určité třídy jevů, jež samy o sobě slouží pouze pro ilustraci obecného pravidla. Získaná data jsou historická stejně jako data společenských věd – „dějiny“ přírody sestávají z anonymních událostí, které se řídí neměnnými zákonitostmi. Na druhou stranu komplexní události lidských dějin, které nelze redukovat na jednoduchou hru příčin a účinků, musejí být spoluurčeny svými časoprostorovými koordinátami a jsou *jako celky* individuální a neopakovatelné. Argument neredukovatelné komplexity sociálních jevů a lidského jednání je základní oporou misesovského metodologického dualismu – je to však pragmatická koncepce, která nemá ontologický dosah.

Zákonitosti přírody jsou vyvozovány induktivně na základě zkušenosti. Jejich platnost je nutně vždy pouze hypotetická „až na další“, neboť nikdy nelze vyloučit, že bude muset dojít k jejich upřesnění, nebo dokonce nahrazení. Přesto jsou „ideálně“ považovány za neměnné. Apriorní poznatky matematiky a logiky jim zajišťují přesnost, konzistenci a jednoznačnost. Vědy o lidském jednání musejí podle Misesa postupovat poněkud odlišným způsobem: je u nich nezbytné rozšíření základních východisek a předpokladů. Konkrétně se jedná o výklad na základě kategorie finality, resp. teleologie, která byla z oblasti přírodních věd vykázána. V jazyce účelů a prostředků je třeba vykládat veškeré lidské jednání, jinak by lidská aktivita byla vědecky zcela nepochopitelná vzhledem k tomu, že se nevyznačuje stejnou pravidelností reakcí na stimuly, jakou se vyznačují „bezduché“ přírodní věci.

„Předměty přírodních věd reagují na stimuly podle pravidelných vzorců. Žádná taková pravidelnost, pokud lze vidět (*as far as man can see*), nedeterminuje reakce člověka na různé stimuly. Myšlenky jsou často, ale ne vždy, reakcí individua na stimulaci přicházející z jeho přírodního prostředí. Ale ani takové reakce nejsou uniformní. Různí jedinci, a stejný jedinec v různých obdobích svého života, reagují na stejný stimul různým způsobem“ ([10], lxvi).¹⁵

Jedná se zde opět o argument komplexity, jehož platnost Mises explicitně omezuje na současný stav vědeckého poznání a který nelze považovat argument proti ontologickému ani epistemologickému materialismu, pokud se nesnaží o negaci metody společenských věd, čímž by překračoval své aktuální možnosti. Mises se ostatně ani nikde jinde nesnaží podat důkaz, že úplný popis světa metodou přírodních věd je *principiálně* vyloučený – o to usiluje až později Hayek [6].¹⁶

Na využití finality jako základního principu výkladu se zakládá především „logika jednání“ (*logic of action*), praxeologie, což má být podle Misesa třetí odnož apriorního poznání vedle matematiky a logiky.¹⁷ Praxeologie je vědou o formální struktuře lidského jednání, které je definováno jako vědomá a záměrná (do jisté míry vždy plánovitá) činnost, již je potřeba odlišit od chování jako pouhého reagování. Cílem praxeologie je ana-

¹⁵ Obdobným způsobem argumentuje F. A. Hayek. Viz ([5], 45 – 51).

¹⁶ Aktuální vyrovnání s Hayekovými argumenty viz [15].

¹⁷ V raném období používá Mises termín sociologie, který však později opustil. Viz [10].

lyzovat uzavřenou množinu „univerzálií a kategorií“ ([11], 47) jednání. Její poznání je konečné a relativně uzavřené, přivedené ke značné úrovni dokonalosti především v (teoretické) ekonomii,¹⁸ která je nejpodrobněji rozpracovanou součástí praxeologie. Nástrojem praxeologie je apriorní analýza pojmů; praxeologické propozice jsou tautologické a tedy nevyvratitelné, přičemž je však Mises za použití již zmíněného argumentu o stejnorodosti myšlení a jednání uplatňuje na realitu. Praxeologie postupuje deduktivně ze základního axiomu jednání¹⁹ – „člověk (účelově) jedná“. Podle Misesa lze z tohoto axiomu čistou logickou dedukcí odvodit všechny základní koncepty nauky o lidském jednání jako je směna, preference, účel, prostředek, které se plně projevují i ve skutečné akci.

Empirické vědy o lidském jednání jsou vědami historickými. Protikladem přísně logické konceptuální analýzy praxeologie²⁰ je zde rozumění, které je „ekvivalentem kvantitativní analýzy a měření ve sféře historie“ ([11], 51). Tato metoda není zcela uspokojivá, protože poznatky získané s její pomocí nejsou nikdy exaktní po způsobu přírodních věd. Záleží na tom, jak se historik „vzná“ v dějinách a určí, které faktory lze považovat za relevantní a které nikoliv, přičemž do hry vždy částečně vstupuje jeho subjektivita. Historickou metodu nelze nijak formalizovat. V důsledku této „vágnosti“ se pojetí dějin neustále vyvíjí a proměňuje mimo jiné i v důsledku vývoje nehistorických věd, který musí historik reflektovat. Výklady historie jsou samy dějinné a i v jednom období může existovat několik rozdílných vylíčení historických událostí popisovaných různými autory z různých hledisek, aniž by některý z nich záměrně narušoval princip hodnotové neutrality, mezi nimiž nelze vybrat jediné „správné“. Na vině jsou obecná přesvědčení a teorie skrývající se v pozadí výkladu.

Složitost společenských jevů a obtíže při jejich empirickém uchopení podle Misesa znemožňují použití experimentálního postupu (což je další podoba argumentu komplexity) – společenské jevy nelze reprodukovat v kontrolovaných podmínkách ani vysledovat zákonitosti dějinného běhu, jak o to usilovaly rozličné filosofie dějin. V oblasti lidského jednání jsou možné pouze kvalitativní predikce založené na idealizovaných praxeologických modelech. V okamžiku, kdy bychom chtěli opustit čistou logiku jednání a vstoupit za účelem předpovídání do spletitého prostoru lidských dějin, musíme si vypomoci klauzulí *ceteris paribus*, která nás však od reality opět vzdaluje.

* * *

Aniž by došlo k nějaké újmě na jádru Misesových myšlenek, lze celý nastíněný způsob výkladu společenských věd interpretovat jako komplexní heuristiku, která umožňuje optimalizovat deskriptivní i prediktivní funkci vědy tam, kde dosud není možné uplatnit

¹⁸ Empirická ekonomie a ekonometrie je podle Misesa součástí historických věd a bez nadsázky lze říci, že jí „nemůže přijít na jméno“. „Žádný kompetentní matematik nemůže přehlédnout fundamentální omyly všech variant toho, co je nazýváno matematická ekonomie a zvláště ekonometrie“ ([13], 4).

¹⁹ Srov. Rothbard [17].

²⁰ Mises někdy hovoří o protikladu diskursivního uvažování (*discursive reasoning*) praxeologa a empatické intuice historika, přičemž první metoda je všude tam, kde ji lze použít, vědecky nadřazená. Viz ([10], 141).

stejně reduktivní pojetí jako v oblasti přírodních jevů. Podle Misesa je především pošetilé rezignovat na základě obecných metodologických prohlášení logických pozitivistů na dobře osvědčený nástroj, jakým je introspekce a intuitivní (rozumějící) výklad cizího jednání. Introspekci a rozumění využíváme i při naší každodenní interakci s druhými lidmi, a přestože se nejedná o přesné měřicí techniky, jejich spolehlivost je uspokojivá přinejmenším tehdy, když nepřekročí obor své bezprostřední platnosti, tedy oblast individuálního lidského jednání. Odtud Misesův metodologický individualismus. Přírodní vědy nejsou (a možná ani nikdy nebudou) ve stadiu, kdy by byly schopny v dostatečném detailu vysvětlit lidské myšlení, a Misesova metoda tak představuje výhodnou „*second best*“ volbu i z hlediska přesvědčeného materialisty. „... bylo by jednoduše pošetilé popírat fakt, že člověk se očividně (*manifestly*) chová, jako kdyby opravdu směřoval k určitým cílům“ ([12], 3). „Panfyzikalismus“ a pozitivismus jsou Misesovými nepřáteli pouze s ohledem na jejich metodologický imperialismus, nikoli co se týče ontologie.

„Co musejí vědy o lidském jednání odmítnout, není determinismus, ale pozitivistické a panfyzikalistické zkreslení determinismu. Zdůrazňují fakt, že ideje determinují lidské jednání a že přinejmenším v současném stavu lidské vědy je nemožné redukovat emergenci a transformaci idejí na fyzikální, chemické a biologické faktory. Je to tato nemožnost, která konstituuje autonomii věd o lidském jednání. Snad bude přírodní věda jednoho dne v takové pozici, která jí umožní popsat fyzikální, chemické a biologické události, které v těle člověka Newtona nevyhnutelně vytvořily teorii gravitace. Mezitím se musíme spokojit se studiem dějin idejí jako součástí vědy o lidském jednání“ ([12], 93).

Kriticky lze vnímat Misesovo trvání na analytickém (tautologickém) charakteru praxeologie, které se nezdá dobře podložené.²¹ Mnohem spíše než o analytické apriori se jedná o syntetické výroky, které popisují nezákladnější předpoklady týkající se charakteru lidského jednání, jež byly nesčetněkrát verifikovány jak ve vědeckém tak v každodenním životě a zakořeněny tak hluboko v našem myšlení, že se může vznášet otázka nad jejich apriorním či empirickým původem. V tomto smyslu může Rothbard [17] zcela oprávněně prohlásit, že apriorní charakter základního axiomu praxeologie je spíše otázkou širšího filosofického zázemí a že jej lze docela dobře považovat za empirický v širokém slova smyslu, aniž by to přineslo závažnou újmu jeho platnosti. Podobně Barry Smith hovoří o „syntetických vnitřně (*intrinsically*) přesvědčivých pravdivých propozicích“ ([21], 191), které leží v základech vědy a představují její fundamentální východiska (resp. předpoklady). Tyto propozice sice Smith označuje jako „falibilistické apriori“, ale jedná se o apriori nanejvýš ve smyslu velice obecných základních výroků, které vstupují do konkrétního zkoumání jako předpoklady, aniž by ovšem jejich pravdivost byla nutná, tautologická, založená v samé podstatě myslí atp. Falibilistické apriori může podléhat revizi v tom smyslu, že ne všechny propozice, které v současnosti máme za vnitřně přesvědčivé a pravdivé, takové opravdu jsou, a že nemusíme všechny *možné* vnitřně přesvědčivé a pravdivé propozice znát. Víme jen to, že některé z propozic, které známe a jimž tento status přisuzujeme, je musejí skutečně mít, protože věda funguje.

²¹ Některé základní neshody viz [20].

V posledku lze i Misesův metodologický dualismus zdůvodnit ryze pragmaticky:

„Důvodem pro zanedbávání konečných příčin ze strany přírodních věd a jejich výlučný zájem o výzkum kauzality je, že tato metoda funguje. Mechanismy vytvořené podle vědeckých teorií běží způsobem, který teorie předpověděly, a tak poskytují pragmatickou verifikaci jejich správnosti. (...)

Je zjevné, že je rovněž nemožné uspokojivě demonstrovat pomocí rozumu (*by ratiocination*), že alter ego je bytost, která míří účelově na cíle (*aims purposively at ends*). Ale stejný pragmatický důkaz, který může být poskytnut ve prospěch exkluzivního užití kauzálního výzkumu na poli přírody, může být poskytnut ve prospěch exkluzivního užití teleologických metod na poli lidského jednání. Funguje, zatímco představa, že budeme zacházet s lidmi jako by byli kameny nebo myši, nefunguje. Funguje při hledání poznání a teorií a o nic méně i při každodenní praxi“ ([12], 248).

Misesův přístup k vědám o lidském jednání a k apriorismu lze tedy vyložit následujícím způsobem: uplatňovat striktně přírodovědeckou metodologii je (přinejmenším v současnosti) v oblasti sociálních jevů neúčinné s ohledem na predikci i na deskripci, stejně jako snaha o nezájatost ve smyslu vyřazení našeho předporozumění sledovaným jevům. Jak Mises ukazuje na případě historicismu ([12], 205 – 210), snažíme-li se postupovat při studiu komplexních jevů bez již předem existujícího teoretického rámce, který by nám nabídl praxeologie, lhostejno zda chápaná jako apriorní, nebo empirická v širokém slova smyslu, nejedná se ve skutečnosti o zřeknutí se teorie, ale o implicitní nekritické přijetí různých „přirozených“ resp. naivních teoretických předpokladů. Teoretický rámec nelze, přinejmenším u složitých společenských jevů, vyvodit až *ex post* na základě nezájatého empirického zkoumání. Snažit se škrtnout široce prověřené koncepty zakládající se na introspekci a intuitivním rozumění a předstírat, že nerozumíme tomu, čemu ve skutečnosti rozumíme, abychom to následně mohli „nezaujatě“ empiricky odvodit, je podle Misesa kontraproduktivní, protože všechna fakta jsou již nějakým způsobem zakotvená v teorii (*theory-laden*), což zmíněný přístup neumožňuje spatřit a vede tak k závažným chybám na úrovni výstupu. Misesův postup usiluje naopak o kritické prověření našich existujících introspektivně-intuitivních teorií a jejich vybroušení a očištění s pomocí logiky, které umožní jejich přísně vědecké využití. Praxeologie je tak snahou o systematizaci, přesné vymezení a odvození vzájemné závislosti u konceptů, které vágně používáme jako základní východiska interpretace sociální reality i v našem každodenním životě.

Misesův pragmatismus spadá v jedno s jeho proklamovaným agnosticismem v metafyzických otázkách ([12], 100 – 101). Mises usiluje o funkční založení a provozování vědy, především ekonomie, nikoli o filosofické disputace o povaze světa „o sobě“, které v posledku nemají pozitivní vědecký dopad. Proto navzdory všem nepřímým dokladům o jeho monistickém materialistickém světovém názoru, které jsme se pokusili v této studii nashromáždit, nikde explicitně neopouští prostor pouhých předpokladů „jako by“. Pozitivní tvrzení o povaze světa by nijak neposloužilo úkolu, který si předsevzal, tedy legitimizaci metody společenských věd oproti metodám přírodovědným. Mises naopak usiluje o vykázní silných metafyzických tvrzení z oblasti vědy, protože to byla právě nepřiznaná metafyzika pozitivistů a spekulativní metafyzika filosofie dějin, které podle jeho názoru

způsobily vědeckému a vůbec rozumovému zkoumání vážné škody. „Začít s analýzou kterékoli metafyziky, snažit se ocenit její hodnotu a udržitelnost a potvrdit ji či odmítnout přesahuje hranice racionálního zkoumání“ ([13], vi). Jakkoli je však metafyzika nežádoucí ve vědě, nelze se jí vyhnout zcela ([12], 4) – přinejmenším tehdy, pokud člověk usiluje o ucelený obraz světa, protože věda sama o sobě není podle Misesova přesvědčení schopná jej poskytnout.

Věda, která je závislá jednak na diskursivním uvažování jednak na zkušenosti, nám nepředstavuje jednotný obraz světa. Redukuje fenomény na množství konceptů a proposic, které musíme přijmout jako konečné, aniž bychom byli schopni mezi nimi ustavit spojitost. Ukazuje se jako neschopná uzavřít propast (*gap*), která existuje mezi systémem věd o lidském myšlení a jednání a systémem věd o fyzické přírodě. Neví, jak najít most mezi čítím (*sentience*) a pohybem, nebo mezi vědomím a hmotou. Co je život a smrt se vymyká jejímu dosahu ([10], 46).

Citát je poněkud přemrštěný a prozrazuje Misesovu zálibu v klasifikaci nejrůznějších „posledních daností“ (*ultimate givens*), které jsou pro různé vědy nepřekročitelné (pro praxeologii jednotlivý akt jednání, pro historii osobnost...), ale slouží i pro ilustraci přesvědčení o nezbytnosti zastřešujícího metafyzického rámce. Účelem této eseje bylo ukázat, že Misesova „osobní“ metafyzika, která se nalézá v pozadí všech jeho metodologických úvah, je monistický materialismus.

LITERATURA

- [1] BLAUG, M.: *The Methodology of Economics: Or How Economists Explain*. Cambridge: Cambridge University Press 1994.
- [2] BOETTKE, P. J. – LEESON, P. T.: Was Mises Right? In: *Review of Social Economy*, 64, 2006, No 2, pp. 247 – 265.
- [3] CALDWELL, B. J.: Praxeology and its Critics: an Appraisal. In: *History of Political Economy*, 16, 1984, No 3, pp. 363 – 379.
- [4] FEYERABEND, P. K.: *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora 2001.
- [5] HAYEK, F. A.: *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut 1995.
- [6] HAYEK, F. A.: *The Sensory Order: An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology*. University of Chicago Press 1999.
- [7] KANT, I.: *Werkausgabe in 12 Bänden: III/IV: Kritik der reinen Vernunft: 2 Bde*. Suhrkamp Verlag 1974.
- [8] KUHN, T. S.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH 1997.
- [9] MCCLOSKEY, D.: The Rhetoric of Economics. In: *Journal of Economic Literature*, 21, 1983, No 2, pp. 481 – 517.
- [10] VON MISES, L.: *Epistemological Problems of Economics*. Ludwig Von Mises Inst. 2003.
- [11] VON MISES, L.: *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut 2006.
- [12] VON MISES, L.: *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. New Rochelle: Arlington House 1969.
- [13] VON MISES, L.: *The Ultimate Foundation of Economic Science: An Essay on Method*. Liberty Fund Inc 2006.
- [14] PAVLÍK, J.: Na obranu (nikoliv příliš) extrémního apriorismu. In: *Filosofické základy metodologie ekonomických věd I*. J. Pavlík, Ed. Praha: Oeconomica 2002, s. 11 – 81.

- [15] PAVLÍK, J.: *Spontánní geneze jazyka*. Příbram: Professional Publishing 2010.
- [16] QUINE, W. V. O.: *Hledání pravdy*. Praha: Herrmann 1994.
- [17] ROTHBARD, M. N.: In Defense of ‚Extreme Apriorism‘. In: *Southern Economic Journal*, 23, 1957, No 3, pp. 314 – 320.
- [18] ROTHBARD, M. N.: Praxeology, Value Judgments, and Public Policy. In: *Economic Controversies*. Auburn: Ludwig von Mises Inst. 2011, pp. 81 – 102.
- [19] ROTHBARD, M. N.: The Present State of Austrian Economics. In: *Economic Controversies*. Auburn: Ludwig von Mises Inst. 2011, pp. 161 – 223.
- [20] SMITH, B.: Aristotle, Menger, Mises: An Essay in the Metaphysics of Economics. In: *Philosophers of capitalism: Menger, Mises, Rand, and Beyond*. E. W. Younkins, Ed. Lexington Books 2005.
- [21] SMITH, B.: In Defense of Extreme (Fallibilistic) Apriorism. In: *Journal of Libertarian Studies*, 12, No 1, pp. 179 – 192.
- [22] SMITH, B.: The Question of Apriorism. In: *Austrian Economics Newsletter*, 12, 1990, No 1, pp. 1 – 5.
- [23] WHITE, L. H.: *Methodology of the Austrian School*. Center for Libertarian Studies 1977.
- [24] ZWIRN, G.: Ludwig von Mises on the Epistemological Foundation for Social Sciences Reconstructed. In: *Review of Austrian Economics*, 22, 2009, No 1, pp. 81 – 107.

Text vznikl v rámci grantového projektu *Filosofické základy metodologie ekonomie* (VŠE-IG502011).

Petr Špecián
Katedra filosofie
Národohospodářská fakulta VŠE v Praze
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Česká republika
e-mail: specian.p@gmail.com